

MARIE-LOUISE VON FRANZ

PSIHOTERAPIE

Din experiența unui practician jungian

Cuvânt înainte:
LAVINIA BĂRLOGEANU

Traducere din limba germană:
WALTER FOTESCU

EDITURA HERALD
București

Cuprins

„Îi datorez totul!”	5
Cuvânt înainte	16
1. AUTOREALIZAREA ÎN TERAPIA INDIVIDUALĂ A LUI C. G. JUNG	18
2. FUNCȚIA INFERIOARĂ	31
O descriere generală a funcției inferioare	31
Cele patru tipuri iraționale	57
Cele patru tipuri raționale	78
Rolul funcției inferioare în dezvoltarea psihică	97
3. IMAGINAȚIA ACTIVĂ ÎN PSIHOLOGIA LUI C. G. JUNG	121
4. COMENTARIILE ASUPRA IMAGINAȚIEI ACTIVE	136
5. DIMENSIUNEA RELIGIOASĂ A ANALIZEI	149
6. ATITUDINEA RELIGIOASĂ SAU MAGICĂ FAȚĂ DE INCONȘTIENT	171
Nașterea Îngerului	173
Izvorul	179
Bucătăria vrăjitoarei	192
Baia din seră	198
7. CÂTEVA ASPECTE ALE TRANSFERULUI	203
8. PROIECȚIA. RELAȚIA SA CU BOALA ȘI CU MATURIZAREA PSIHICĂ	220
Definiția proiecției	220
Proiecția ca factor perturbator în adaptarea la realitate	221

Identitatea arhaică	222
Relațiile dintre proiecție și boală	224
Retragerea proiecției	226
Consecințele	228
9. PROFESIE ȘI VOCAȚIE	230
10. DESPRE PSIHOLOGIA GRUPURILOR	245
Problematica grupurilor în viziunea jungiană	245
Masă și grup	247
Colectivitate și individ	250
Centrul grupului	252
Dezintegrarea centrului religios	256
Grupul și individuarea	258
11. DROGURILE ÎN VIZIUNEA LUI C.G. JUNG	267
12. BAZELE RELIGIOASE ALE PROBLEMEI LUI PUER AETERNUS	275
Zbor în înalt	286
Despre autor	293
Bibliografie	295

Cuvânt înainte

Psihoterapie este al treilea volum din seria de eseuri ale Mariei-Louise von Franz¹. Cartea a fost publicată inițial ca un fel de „volum omagial” la a 75-a aniversare a autoarei, sărbătorită de numeroși prieteni și foști studenți la 4 ianuarie 1990. Între timp, Marie-Louise a murit la 17 februarie 1998 la Küsnacht.

Tema unificatoare a tuturor articolelor din această carte este psihoterapia. Diversele capitole se ocupă atât cu aspecte importante din procesul terapeutic și analitic, ca de exemplu proiecția, transferul sau imaginația activă, cât și cu criteriile importante în formarea terapeuților și analiștilor. Toate articolele se disting prin relevanță practică directă: argumentația nu decurge în spațiul teoretic, ci pe solul fertil oferit de deceniile de practică cu pacienți și candidați. Prezentarea e însoțită de numeroase exemplificări din praxis, care fac din acest volum raportul viu și bogat al unei analiste de excepție, care combină rigoarea intelectuală cu un umor cald și concret.

Articolele au apărut independent, în decurs de aproximativ douăzeci de ani. Ele au fost tipărite inițial în diverse antologii, publicații și reviste de specialitate, multe dintre ele acum epuizate și inaccesibile. Într-o notă finală consacrată surselor se găsesc toate informațiile de care dispunem privind locul unde a apărut prima oară fiecare articol în parte. Mulțumim tuturor editurilor și editorilor menționați pentru permisiunea republicării.

Din punct de vedere editorial trebuie menționat că articolele din volum nu au fost aranjate cronologic, ci în funcție de tematică și conținut. Notele și citatele referitoare la scrierile lui C.G. Jung au fost adaptate după ediția revăzută de autoare a Operelor Complete

---

¹ Volumul I: *Träume* [Vise], apărut în 1985, ediție revizuită 2001; Volumul II: *Psyche und Materie* [Psyche și Materie], apărut în 1988, ediție revizuită în 2002; Volumul IV: *Archetypische Dimensionen der Seele* [Dimensiuni arhetipale ale sufletului], apărut în 1994, Daimon Verlag, Einsiedeln.

ale lui C.G. Jung apărută la Walter Verlag – aceasta e valabil mai ales cu privire la notele de subsol. Conform cu dorința autoarei, în finalul volumului a fost adăugat un indice tematic și de persoane.

Mulțumirile noastre se adresează mai ales doamnei Marie-Louise von Franz, care a susținut cu sfaturi și fapte publicarea acestei cărți, domnului René Malamud pentru ajutorul său util în compilarea articolelor și sprijinul prețios acordat, precum și Fundației pentru Psihologie Jungiană, ale cărei subsidii au contribuit în mare măsură la apariția lucrării în forma sa actuală. Pentru adăugirile și corecturile meticuloase la această ediție, sincere mulțumiri doamnei Jacqueline Steib.

Robert Hinshaw

1.

AUTOREALIZAREA ÎN TERAPIA INDIVIDUALĂ A LUI C. G. JUNG

Autorealizare este un termen folosit în prezent de diverse școli de psihologie, mai ales în vagă relație cu conceptul de individuare al lui C.G. Jung. Dar la o examinare mai atentă, ele îl folosesc într-un sens diferit față de Jung, anume ca descoperire a unei anumite identități de sine. Aceasta din urmă are loc, după cum este știut, printr-o devenire continuă și durabilă a Eului. Eul ajunge atunci să știe mai multe despre sine însuși. La Jung însă, termenul are un sens complet diferit, anume descoperirea conștiință și punerea în relație cu un alt conținut psihic, pe care prin analogie cu Upanișadele l-a denumit „Sine“. Prin aceasta apare de asemenea o identitate continuă și durabilă a Eului, dar de un tip destul de diferit, mai puțin egocentrică și mai generoasă. Mai precis, Eul nu se realizează atât pe el însuși, cât contribuie la realizarea Sinelui.

La început, probabil că aceasta pare cam abstract. De aceea, voi încerca în cele ce urmează să explic procesul prin interpretarea unui vis, care clarifică principalele aspecte ale problemei. Am ales un vis, deoarece visul este expresia naturii inconștiente obiective a omului și nu reprezintă o teorie, ci un răspuns al psihicului însuși la problema auto-realizării.

Termenii Eu, Sine și inconștient sunt cunoscuți mai ales teoretic, dar mulți îi utilizează în experiența practică, fără să știe despre ce este vorba. La fel s-a întâmplat la început și cu subiectul visului pe care-l vom relata. Este vorba de un anglosaxon de patruzeci de ani, care trecuse deja primele examene la Institutul C.G. Jung. Teoretic, el cunoștea aceste concepte

foarte bine. Dar acum urma să ia în tratament, sub supervizare, cei dintâi pacienți. E de înțeles, el nu se simțea pregătit pentru această sarcină și a devenit anxios. Cel mai mult se temea că poate nu va înțelege visele noilor săi analizanți (știut fiind că o analiză în accepțiunea lui C.G. Jung se bazează în mare măsură pe interpretarea viselor pacienților). Totul i se părea discutabil și a început să reflecteze ce înseamnă de fapt o interpretare „corectă” sau „falsă” a unui vis și, mai general, ce se petrece în realitate într-o analiză. Într-o seară, după ce a discutat îndelung despre toate acestea cu un prieten, el s-a dus la culcare și a avut următorul vis:

Stăteam într-o piață pătrată dintr-un oraș vechi. Acolo mi s-a alăturat un bărbat tânăr, îmbrăcat numai cu o pereche de pantaloni, care s-a așezat cu picioarele încrucișate în fața mea. Torsul său era puternic și plin de vitalitate și energie. Soarele strălucea în părul său blond. El mi-a povestit visele sale, dorind ca eu să-i deslușesc semnificația lor. Visele erau ca un fel de țesătură pe care narațiunea lui mi-o așternea în față. De câte ori povestea un vis, din cer cădea o piatră care izbea visul. Bucăți de vise săreau astfel în toate părțile. Când le-am luat în mână, mi-am dat seama că erau făcute din pâine. Bucățile odată îndepărtate, devenea vizibilă o structură internă, asemănătoare unei sculpturi abstracte moderne.

Cu fiecare vis povestit cădea încă o piatră, care-i dezvelea din ce în ce mai mult scheletul, alcătuit din buloane și piulițe. I-am spus tânărului că asta arată cum trebuie dezghiocat un vis, până ce se ajunge la buloane și piulițe. Prin urmare, interpretarea viselor este arta de a ști ce să arunci și ce să păstrezi, la fel ca și în viață.

După care scena visului s-a schimbat: tânărul și cu mine stăteam față în față pe țărmul unui râu mare și foarte frumos. El continua să-mi povestească visele sale, numai că structura construită de ele a căpătat un alt aspect. Nu mai era o piramidă din buloane și piulițe, ci o piramidă din mii și mii de mici pătrate și triunghiuri. Semăna cu o pictură cubistă a lui Braque, dar tridimensională și vie. Culorile și nuanțele micilor pătrate și triunghiuri se modificau neîncetat. Am explicat că este

esențial pentru o persoană să păstreze echilibrul întregii compoziții, contrabalansând întotdeauna, de îndată ce apare o schimbare de culoare, printr-o schimbare compensatorie de cealaltă parte. Echilibrarea aceasta a culorilor este incredibil de complexă, deoarece întregul obiect este tridimensional și în continuă schimbare. După aceea m-am uitat la vârful piramidei viselor: acolo nu era nimic. Este singurul punct care menține întreaga structură laolaltă, dar cu toate acestea acolo era doar spațiu gol. Pe măsură ce priveam, spațiul acela a început să emită o lumină albă.

Scena visului s-a schimbat încă odată: piramida a rămas pe loc, dar acum consta din excremente solidificate. Vârful continua să strălucească. Brusc mi-am dat seama că vârful invizibil este oarecum *făcut* vizibil de murdăria solidă și invers, murdăria este făcută vizibilă de către vârful.

Am privit adânc în murdărie și am înțeles că mă uit la mâna lui Dumnezeu. Într-o iluminare instantanee am înțeles de ce vârful nu este vizibil: el este fața lui Dumnezeu.

Visul s-a schimbat încă odată: domnișoara von Franz și cu mine ne plimbam de-a lungul râului. Ea mi-a spus râzând: am 61 de ani, nu 16, dar în ambele cazuri suma cifrelor este 7.

M-am trezit brusc cu senzația că cineva a bătut tare în ușă. Spre surprinderea mea, locuința era complet tăcută și goală.

În limbajul primitivilor, acesta este un vis „mare”, iar în limbajul lui Jung, un vis arhetipal, cu semnificație general umană și suprapersonală. Trebuie acum să încercăm să-l înțelegem corect. El constă din patru secțiuni. Locul primului eveniment este o piață pătrată dintr-un oraș vechi, care sugerează tradiție și creații culturale umane, spre deosebire de râul din următoarea parte a visului. Acesta se referă probabil la întrebarea care-l frământă pe visător: ce facem, ce fac eu într-o analiză? Răspunsul este: povestirea și interpretarea visului este o veche tradiție culturală care în trecut decurge public. Iată și primul pacient care vrea să-i fie interpretat visul. Dar el este în plină putere și sănătos, nu bolnav. Părul său blond, luminat de razele soarelui, indică poate figura unui erou solar. Sănătatea subliniază faptul că întotdeauna, chiar și la pacienții

bolnavi, visele provin din partea sănătoasă a sufletului. Dar ea spune mai mult decât atât: în mitologie, eroul solar aduce o lumină nouă și o conștiință nouă, din care el este deja un aspect, ceea ce Jung a numit Sinele, o parte încă necunoscută a visătorului însuși, cea care-i va aduce iluminarea.

Visele povestite de acest bărbat sunt un fel de substanță. Ele nu sunt „spumă“, ci ceva real, o bucată de materie ca să spunem așa. După care peste ele cad pietre din cer. În aceasta constă, oarecum, interpretarea lor. Visătorul se temuse foarte tare că nu va putea interpreta corect visele; în mod compensatoriu, este subliniată aici viziunea că interpretarea corectă a unui vis este ca o „lovitură“, pe care nu o „dai“ tu însuși. Ea este mai degrabă un eveniment sufletesc. Pietrele vin din cer, deci sunt probabil meteoriți. În limbajul miturilor, ceva ce vine de sus înseamnă că provine din tărâmul spiritual necunoscut al inconștientului colectiv. De aceea meteoriții au fost din cele mai vechi timpuri obiecte venerate, mesageri ai zeilor care conțineau un spirit divin. Astfel, de exemplu, indienii nord-americani Arikara spun că zeul suprem Nesaru' le-a trimis ca mesager un meteorit negru, care i-a învățat ritualul „pipei sacre“, pipa păcii. Faimoasa Ka'aba, obiectivul pelerinajelor la Mecca în religia islamică, este tot o piatră meteoritică neagră. Deoarece pietrele vin din cer vedem că, pe de o parte, visul și, pe de altă parte, interpretarea lui – ideea care „te lovește“ pe neașteptate – vin ambele din inconștient, în ultimă instanță din aceeași sursă, dar numai dacă terapeutul și analizandul lucrează împreună la dezlegarea visului, astfel încât pietrele „să lovească“.

Văzute mai de aproape, bucățile de vis care zboară sub impactul pietrei se dovedesc a fi din pâine, adică ceva comestibil, sau altfel spus, care poate fi integrat psihologic. Cum putem vedea cu toții, o interpretare reușită, adică „nimerită“, a unui vis, acționează în fapt aproape ca o hrană a conștiinței. O interpretare sintetică, constructivă, care nu expediază conținutul visului ca „simple dorințe“, sau altceva la fel de banal, ci urmează linia constructivă a visului, motivele care-l îmbogățesc, acționează ca o „pâine a vieții“. În fapt, în Tatăl Nostru,

noi nu cerem pâinea cea de toate zilele, cum greșit se traduce de cele mai multe ori. În textul grecesc se spune „hyperousion“ – pâinea transsubstanțiată.

Ceea ce nu poate fi mâncat, adică integrat direct, este într-un fel reziduul visului. Acesta constă din buloane și piulițe, care construiesc treptat o întreagă piramidă. Ele sunt, cum se spune, scheletul visului, după ce carnea – sau în cazul de față pâinea – a fost îndepărtată. Se spune mai departe în vis că trebuie procedat la fel ca în viață (și anume trebuie scos în evidență scheletul). Cu alte cuvinte, că trebuie pătruns sensul mai profund, aflat dincolo de imagistica visului. Oamenii spun mereu: „Am avut astăzi un vis ridicol, stupid sau absurd“. Ei rămân doar la suprafața visului, captivați de acele combinații de imagini absurde, fără să le poată pătrunde semnificația. În astfel de cazuri, Jung obișnuia să spună: „Nu există vise stupide, doar oameni stupizi care nu le înțeleg“. Bulioanele (care sunt, după cum se știe, niște șuruburi mari) au rolul de a îmbina și fixa două obiecte, de exemplu șinele pe traverse. Analogia sexuală este evidentă, drept care cealaltă parte se numește „mamă“¹. Obiectele sunt îmbinate cu buloane. Ori de câte ori interpretarea unui vis „se potrivește“, o parte din inconștient se unește cu conștiința, sau un complex autonom se unește cu restul personalității – un proces repetitiv neconținut de *coniunctio*. În felul acesta se construiește treptat acea piramidă ciudată care face obiectul ultimei părți a visului. Se impune de aceea să examinăm mai îndeaproape simbolul piramidei.

Probabil că pentru vechii egipteni cea mai importantă funcție a piramidei era cea de formă a mormintelor regale. Piramida era casa morților. Piatra din vârf (ea însăși o piramidă) era așezată astfel încât pe ea să cadă prima rază de soare². În Egipt, la început, marele zeu Aton, zeul suprem, era repre-

---

¹ În germană, *Mutter* înseamnă și mamă, și piuliță (N.trad.).

² Cf. Helmut Jacobsohn, „Das göttliche Wort und der göttliche Stein im alten Ägypten“, *Eranos-Jahrb.* vol. 39, 1970, p. 217 sqq., în *Gesammelte Schriften*, Hildesheim-Zürich-New York 1992, p. 152 sqq.

zentat ca o piatră conică, așa-numita „piatră *Ben-Ben*”³. Numele acesta este în legătură cu *w b n* = a se ridica, a se aprinde. Aceeași rădăcină lexicală se află și în cuvântul egiptean pentru *b n w* = pasărea Phoenix, care simbolizează răsăritul soarelui și resurecția. Sfânta sfintelor din templul de la Heliopolis se numea „Casa Pietrei” sau „Casa Phoenix-ului”. Aceeași piatră *Ben-Ben* e considerată colina primordială, primul uscat care a ieșit din apele primordiale la începutul lumii. În istoria egipteană mai târzie, Phoenix a fost identificată cu așa-numita pasăre Ba. Aceasta din urmă este nucleul nemuritor al sufletului oricărui om, individualitatea lui, care se contopește după moarte cu zeul suprem, fără ca prin aceasta să-și piardă natura sa de chintesență a unui om pământean individual.

În opinia lui Helmuth Jacobsohn, piatra piramidală din vârful obeliscului reprezintă de asemenea piatra *Ben-Ben*. Ea se numea *Benbenet*. Atunci când, în timpul cultului, regele aflat la baza obeliscului saluta soarele la răsărit, primele raze ale acestuia cădeau pe vârful, pe atunci aurit, al obeliscului⁴. Acolo era văzut Ba, nucleul sufletului divin. Tot *Benbenet* se numea și vârful piramidal al obeliscului⁵. La resurecție, mortul devenit Ba vedea de acolo pe zeul Soare. Mai târziu, oamenii de rând primeau și ei o astfel de piatră ca obiect funerar.

După cum atrage atenția Helmuth Jacobsohn, piatra *Ben-Ben* din Egipt e comparabilă cu „Piatra Filosofală” din alchimia occidentală. Aceasta din urmă simboliza de asemenea nucleul nemuritor al sufletului și un fel de corp resurect al mortului. Piramida din visul pe care l-am relatat constituie o analogie ui-mitoare, dat fiind că persoana în mod cert nu cunoștea faptele egiptene menționate. Dar piramida aceasta este în același timp ceva divin, vârful luminat este însăși fața lui Dumnezeu și în învelișul ei lipsit de valoare se poate vedea mâna lui Dumnezeu.

---

³ Ibid., p. 233-234.

⁴ Ibid., p. 236.

⁵ (Nota mea de subsol - M. L. v F.) Aceasta era o piatră având formă de piramidă regulată.

Merită poate menționat în treacăt că piramida prezintă proprietăți fizice reale stranii, încă neelucidate⁶. Experimente efectuate cu modele din carton ale piramidei lui Keops au arătat că în interior cadavrele nu se descompun, iar lamele de ras tocite se ascut din nou. Aceste fenomene se crede că trebuie să fie în legătură cu geometria spațiului interior al piramidei, dar nu se știe nimic precis. Lucrurile acestea nu sunt esențiale aici; pentru noi, importantă este numai semnificația psihologică a piramidei din vis, ca simbol al Sinelui.

Poate că acum a devenit ceva mai limpede ce înțelegea Jung prin Sine. Nu este vorba de Eu, ci de o personalitate interioară mai cuprinzătoare, indicată prin simbol. Jung îl definea de asemenea ca integralitatea omului alcătuită din conștient și inconștient. Structural, Sinele acesta este prezent în orice om, dar el se actualizează cu adevărat numai prin înțelegerea viselor (sau prin imaginație activă, subiect pe care nu-l pot aborda aici⁷); el se „încarnează”, ca să spunem așa, în viața muritoare a Eului. Chiar dacă aș avea geniul muzical al lui Beethoven, dacă acesta nu ar fi niciodată descoperit și utilizat, e ca și cum nici nu ar exista. Numai Eul conștient se poate actualiza psihic. Până și ceva atât de măreț și divin precum Sinele, poate fi realizat numai de către Eu. Aceasta se înțelege prin auto-realizare.

Acum e momentul să revenim la începutul primei părți a visului, la piața pătrată a orașului. Cum putem citi de pildă în Mircea Eliade, un asemenea spațiu pătrat dintr-un oraș simbolizează centrul lumii, locul unde se întâlnesc cerul și pământul, veșnicia și temporalitatea⁸. Locul acesta este totodată un simbol al Sinelui, dar având funcția de *temenos*⁹ matern

⁶ Cf.. S. Ostrander și L. Schroeder, *Psi*. Bern-München-Wien 1970, p. 308 sqq. (Karel Drbal).

⁷ Cf. contribuțiile din acest volum p. 121 sqq. și p. 136 sqq.

⁸ Mircea Eliade, *Kosmos und Geschichte*, 1966, p. 11 sqq (*Mitul eternei reînțoarceri*, Univers Enciclopedic, Buc. 1999)

⁹ În Grecia Antică, *temenos* (τέμενος, pl. temene, τεμένη) este un teren închis atribuit ca domeniu unei oficialități sau consacrat unei divinități.

sau de spațiu protejat. Iar blondul povestitor de vise este acel aspect al Sinelui care tinde spre conștientizare, așa cum toți eroii mitici sunt aducătorii unei noi clarviziuni. Acum înțelegi poate mai bine de ce Jung le cerea mereu analiștilor să continue să lucreze la propria lor individualizare – căci atunci vor putea călători împreună cu analizandul fără să-l influențeze (ceea ce ar însemna o exercitare a puterii). Într-o scrisoare mai veche, Jung merge atât de departe, încât să afirme că terapeutul trebuie să analizeze intelectual numai aspectele patologice ale psihicului pacientului¹⁰. Altfel spus, înțelegerea intelectuală distruge. A înțelege provine din latinescul *comprehendere*, care înseamnă și „a apuca”, „a strânge laolaltă”, și corespunde prin urmare unei poziții de putere. Când e vorba de ființa și destinul pacientului, taina unicității trebuie respectată în tăcere. „Trebuie să înțelegem divinul din noi, dar nu pe al altuia, în măsura în care el este capabil să înțeleagă singur”. Visătorul nostru, ne aducem aminte, se teme de întâlnirea cu pacientul pe care urma să-l analizeze; visul lui îi sugera să revină la lucrul cu sine însuși.

Acum tabloul se schimbă și scena se mută pe malul unui râu mare. În mitologie, râul este asociat mai ales cu trecerea timpului, cu fluviul vieții¹¹. Pentru greci, de exemplu, timpul este zeul Aion, sau Okeanos, un fluviu care înconjoară pământul ca un brâu, sau încă, fluviul ceresc care împresoară Cosmosul și poartă constelațiile zodiacale.

El este o imagine a schimbării perpetue – să ne gândim la Heraclit, care a spus că nu putem pași de două ori în apa aceuiași râu. Abstracțiunea tehnică a scheletului piramidal din buloane și piulițe este înlocuită cu o piramidă alcătuită din

---

De ex., Acropola Atenei era un *temenos* al zeiței Atena, iar Olympia, un *temenos* al lui Zeus. Pentru C.G. Jung, *temenos* este un loc ferit, asimilat uneori cu o mandala, unde poate avea loc întâlnirea cu Sinele. (N.trad.)

¹⁰ C. G. Jung, *Briefe*, Vol. I, Olten 1972, p. 53.

¹¹ Cf. M.-L. von Franz, *Zeit, Strömen und Stille*, Frankfurt am Main 1981, München 1992, de asemenea în: *Psyche und Materie*, Einsiedeln 2002, p. 83-145.

nenumărate pătrate și triunghiuri colorate îmbinate unele cu altele, ale căror nuanțe trebuie continuu echilibrate și compensate. Aceasta descrie un aspect mai avansat al analizei visului; la început, fiecare interpretare reușită a unui vis este percepută ca o descoperire unică, dar acum toate vin în contact mai strâns cu mersul vieții, cu râul. Omul începe nu doar să înțeleagă vise individuale, ci să trăiască permanent împreună cu ele. Este de asemenea clar acum că piramida, în pofida multiplelor sale fațete individuale, reprezintă un întreg bine echilibrat, în care toate componentele sunt interconectate. Culorile indică participare sentimentală și emoțională. Nu mai este vorba acum de a vedea piese individuale, ci de a sesiza într-o manieră vie toate nuanțele simțămintelor conținute în vis – fără a pierde nici o clipă din vedere echilibrul misteriosului întreg.

Componentele de bază sunt triunghiuri și pătrate, astfel încât întregul însuși constă dintr-un pătrat de bază și patru triunghiuri. Cei care sunt familiarizați cu viața și opera lui C.G. Jung știu probabil că simbolurile sinelui sunt aproape întotdeauna structuri quaternare și doar rareori triadice. Modelele de Univers din vechile cosmologii, precum și toate simbolurile naturale ale lui Dumnezeu sunt quaternare. Chiar și Trinitatea creștină a fost completată de Biserica Catolică, prin înălțarea la cer a Mariei, într-un cvartet. Din perspectiva simbolismului numeric, numărul trei și triunghiul sunt masculin-dinamice, pe când numărul patru și pătratul sunt feminin-stactice. Faptul că piramida este alcătuită din ambele arată că aici contrariile au fost unite, fapt deja sugerat de imaginea buloanelor și a piulițelor. Întreaga construcție este într-o mișcare continuă de transformare a culorilor – este ceva viu, care presupune din partea observatorului, adică a interpretului viselor, o înțelegere mereu reînnoită.

Visătorul a descoperit acum că vârful, punctul unghiular al întregului, este gol – spațiu vid. Mai târziu aflăm că lucrurile stau astfel fiindcă aceasta este fața lui Dumnezeu. Nici un om nu poate privi fața lui Dumnezeu și să mai trăiască! În foarte

multe mandale, adică imagini religioase circulare sau pătrate ale Sinelui, la mijloc se află figura lui Christos, Buddha sau vre-un alt zeu ori simbol, cum ar fi trăsnetul (Dorje)¹², un cristal, o floare, o sferă de aur etc. Cu toate acestea, mai ales în vremurile recente, cum a arătat Jung, în numeroase cazuri centrul este gol. În cuvintele lui, este ca și cum mulți oameni moderni nu mai pot proiecta imaginea divină, a lui Christos sau a lui Buddha, de pildă¹³. În felul acesta îi amenință pericolul de a se identifica ei înșiși cu centrul, ceea ce ar duce la o disoluție a personalității. Limitele unei mandale au rolul de a împiedica acest lucru și a susține concentrarea asupra centrului lăuntric, Sinele, care nu este identic cu Eul. Imaginea omului nu o înlocuiește pe a divinității, ci o simbolizează. Ca atare, ea este misterul care sălășluiește în adâncurile sufletului individual.

Pericolul oricărui ateism este ca omul cu Eul său să se plaseze în centru și să sufere o inflație care să-l arunce într-o catastrofă sufletească. Pe visătorul nostru nu-l paște acest pericol, dar el se ia prea în serios ca analist, de unde imaginea respectivă. Când privește vârful, acesta începe să strălucească, fapt care amintește de experiența Nirvanei – sau Satori – din Orientul Îndepărtat. Vacuitatea nu este un „gol” negativ, ci forța deplină a iluminării.

În partea a treia a visului are loc o schimbare surprinzătoare, o așa-numită *enantiodromie*¹⁴. Frumoasa piramidă constă acum din „excremente” solidificate. Acestea fac ca punctul iluminării din vacuitate să devină vizibil și invers.

¹² Cf. C. G. Jung, *Visions, Notes of the Seminar given in 1930-1934*. Editat de Claire Douglas, Bollingen Series XCIX. Vol. I, Princeton, N.J. 1997, S. 259 f.

¹³ Cf. C. G. Jung, *Psychologie und Religion*, GW 11, §§ 156 sqq. (*Psihologie și religie*, OC 11, Ed. Trei).

¹⁴ Cf. C. G. Jung, *Theoretische Überlegungen zum Wesen des Psychischen*, GW 8, § 425 (*Reflecții teoretice asupra naturii psihicului*, OC 8).

Enantiodromia (ἐναντιος, *enantios*, opus + δρόμος, *dromos*, cursă de alergare) este un principiu introdus de Jung conform căruia supraabundența unei forțe de un anumit tip atrage inevitabil o forță contrarie. (N.trad.)